

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Bahçelievler Millet Bahçesi Katılımcı Tasarım Uygulamasında Bir Aktör Olarak Üniversite: Katılım Merdiveni Üzerinden Bir Değerlendirme

University as an Actor in Bahçelievler Millet Bahçesi Participatory Design Practice: An Evaluation via Ladder of Participation

 Ufuk Küçükyazıcı, **Berkay Oskay**, **Evrım Töre**, **Zeynep Ayşe Gökşin**, **Yasemin Erkan Yazıcı**,
 Ayşenur Hilal İavarone, **Şeyda Şen**

İstanbul Kültür Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul

ÖZ

Katılımcı tasarım süreçleri, toplumun her kesimi için yaşadıkları çevrenin tasarımı, geliştirilmesi ve dönüşümü üzerine karar alma sürecine dâhil olmalarına olanak tanıyan uygulamaları içermektedir. Yaratılan demokratik ortam içinde planlama ve tasarım aşamaları, profesyonel mimar, planıcı ve tasarımcıların bilgi, beceri ve kaynaklarıyla yerel toplulukların bilgi, beceri ve kaynaklarının birleştirilmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir. Katılımcı süreçlerde farklı aktörlerin etkileşimi açısından çok boyutlu bir yapılanma oluşmakta, gerçek katılımın sağlanabilmesi için üniversitelerin tarafsız aktörler olarak önemli bir rolü bulunmaktadır. Katılımcı tasarım süreçlerini açıklayan merdiven metaforları bu süreçte yer alan paydaşların rollerini ve katılımın hangi durumlarda ortaya çıktığını aşamalarıyla tanımlamaktadır. Söz konusu katılım merdivenleri hem farklı coğrafyalarda, farklı ölçek ve kapsamdaki pratikleri içermekte hem de toplulukların sözde katılım ile gerçek katılım arasında geniş bir yelpazedeki deneyimlerini basamak basamak sunarak tartışmaya ve değerlendirmeye açmaktadır. Türkiye'nin özgün koşulları tasarım ve planlamada katılımcı süreçlere de kuşkusuz yansımakta, yerel koşullar bazında katılımcı tasarım açısından da farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Son yıllarda Türkiye'de üniversitelerin tarafsız aktörler olarak yer aldıkları katılımcı tasarım uygulamaları görülmektedir. Ancak, formal eğitim kapsamında yürütülen katılımcı uygulamalar açısından deneyim zemininin yeterince güçlü olmadığı gözlenmektedir. Bu bağlamda, İstanbul Kültür Üniversitesi Mimarlık Bölümü ve Bahçelievler Belediyesi iş birliğinde Bahçelievler Millet Bahçesi'nin katılımcı bir süreç ile yeniden tasarlanmasına yönelik bir uygulama gerçekleştirilmiş ve bulgular, katılım merdiveni yardımıyla değerlendirilmiştir. Üç dönemde tamamlanan bu çalışmada belediyenin çekinceleri ve pandemi sebebiyle katılım basamakları açısından katılımsızlık ve sözde katılım arasında kalan bir uygulama ortaya çıkmıştır.

Anahtar sözcükler: Katılım merdiveni; katılımcı tasarım; iş birliği; üniversite; paydaş.

ABSTRACT

Participatory design process includes practices that enable all segments of society to participate in decision-making about design, development, and transformation of their environment. Within such democratic environment, planning and design stages are conducted by combining the knowledge, skills and resources of professional architects, urban planners, designers, and local communities. In participatory processes, the interaction between different actors provides a multi-dimensional structure, and the universities have an important role as objective actors to ensure actual contributions in terms of effective participation. Ladder metaphor for citizen participation in design process defines the roles of the stakeholders and the situations in which the participatory approaches are experienced. Abovementioned ladder of participation includes practices in different scales and scopes in different geographies. Accordingly, it also represents and discusses wide range of experience levels in-between symbolic participation (tokenism) and actual participation. In Turkey, participatory planning and design practices undoubtedly reflect the national circumstances, and different approaches emerge in terms of participatory design. In recent years, participatory design practices, in which the universities are included as objective actors, began to gain importance in Turkey. However, these experiences do not establish a firm ground in terms of participatory practices conducted within the scope of formal education. In this context, a case study was developed to redesign Bahçelievler National Garden in cooperation with İstanbul Kültür University Department of Architecture and Bahçelievler Municipality, and the findings were evaluated within the scope of ladder of participation. This study consists of three stages and concluded with a practice in-between non-participation and symbolic participation as a consequence of the pandemic and hesitations of the local government.

Keywords: Ladder of participation; participatory design; cooperation; university; stakeholder.

Geliş tarihi: 19.03.2021 Kabul tarihi: 03.10.2021

Online yayımlanma tarihi: 01.06.2022

İletişim: Ufuk Küçükyazıcı

e-posta: u.kucukyazici@iku.edu.tr

I. Giriş

Katılım tartışmalarını dokunulmaz temel haklara dayandırmak ve oldukça geriye giderek 1215 tarihli Magna Carta Bildirgesi ile 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni referans noktası olarak almak mümkündür (Ökten vd., 2013). Bu bağlamda dokunulmaz temel haklardan biri olan, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ve insanlar arasında dayanışma gerektiren konulardan oluşan üçüncü kuşak haklar (Tekeli, 1994), Lefebvre ve Harvey tarafından dile getirilen “kent hakkı” için şemsiye vazifesi görmektedir. Kent hakkı, tüm kent ve kentleşme süreçlerini bütün toplumun çıkarlarını bir araya getirecek biçimde belirleme ve kontrol etme hakkı olarak tanımlanmaktadır (Lefebvre, 2015; Harvey, 2008; Yalçınant ve Çavuşoğlu, 2009).

Kentsel bir hak olarak “katılım” kavramı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında liberal demokrasinin temsil krizine alternatif olarak gelişen yönetim uygulamalarıyla birlikte ortaya çıkmış olup bu bağlamda kentlilerin kent kaynaklarına ulaşmasını, planlama kararlarında yer almasını ve belirleyici rol üstlenmesini ifade etmektedir (Ökten vd., 2013). Toplumun yönlendirilmesinde tek özneli merkezi idare pratiklerinden, çok aktörlü yönetim mekanizmalarına geçişi ifade eden yönetim kavramı, toplumun desantralize, iletişimsel, çoğulcu, demokratik, şeffaf ve kararların ilgililere en yakın yerde üretildiği planlama ilkelerini içeren bir yaklaşıma dayanmaktadır (Tekeli, 2009).

Katılımcı planlamanın ortaya çıkmasında erk sahipleri (otoriteler) ve erk sahibi olmayanlar (halk) arasındaki güç dağılımı ön plana çıkmaktadır (Arnstein, 1969). Arnstein (1969: 176) katılımı “bilginin nasıl paylaşılacağı, amaçların ve politikaların nasıl belirleneceği, vergi gelirlerinin nasıl tahsis edileceği, programların nasıl yürütüleceği ve anlaşmaların ve patronaj ilişkileri gibi faydaların nasıl dağıtılacağı konularına gücü olmayanların katılımını sağlayan bir strateji” olarak tanımlamaktadır.

Mimarlık ve planlama alanlarında katılımcı yaklaşımlar yaklaşık altmış yıldır tartışılmaktadır. Bu tartışmalar içinde ve süresince temel yaklaşımı aynı olan ancak ağırlık verdikleri alan, aktör ve bileşenlerde farklılaşan terminolojiler ortaya çıkmıştır: Toplum tabanlı planlama/mimarlık/tasarım (community-based planning/architecture/design), sosyal mimarlık (social architecture), hizmet ederek öğrenme (service learning), kamu yararına mimarlık/tasarım (public interest architecture/design) vb. (Comerio, 1984; Gribat ve Meireis, 2017; Forsyth vd., 2000; Fisher, 2008).

Bu çalışmada *katılımcı tasarım* ifadesi “çevrenin değişiminden etkilenen kişilere pasif tüketiciler gibi davranılması yerine çevrenin yaratılmasına ve yönetimine aktif olarak katılımları sağlanırsa çevrenin daha iyi işleyeceği” (Sanoff, 2000) kabulüyle, şemsiye bir kavram olarak kabul edilmiş ve kullanılmıştır.

Arrighi vd.'ne (2020) göre, toplumun her kesimi için eşitlik ve adaletin sağlanması adına insan haklarına yönelik gerçekleşen hareketlerde artış görülen 1960'larda öğrenci toplulukları, kadın örgütleri, etnik gruplar gibi topluluklar eşitlik ve adalet arayışında önemli hareketler başlatmıştır (Arrighi vd., 2020). Mimarlık ve planlama disiplinlerinde bu hareketlerin karşılığı savunmacı planlama anlayışının ve katılımcı kentsel gelişme yaklaşımlarının tanımlanması olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'de ortaya çıkan savunmacı planlama yaklaşımı, mimar ve plancıların toplumun bütün kesimleri açısından eşit fırsatlar yaratılması için kentsel kararlar verilmesini, toplumsal çıkarın belirli grupların çıkarlarının önünde tutulmasını ve toplumla birlikte toplumun haklarını savunarak planlama anlayışını içermektedir (Davidoff, 1965).

Burada, çoğu kez uzakta olan plancıların teknik bilgilerine dayanarak hazırladıkları ve uygulamaya konulduklarında kentlerin gelişmesi ve yönlendirilmesinde başarısız olan projeler tetikleyici nedenlerden biri olarak hatırlanmalıdır. Nitekim bu tür projeler, toplumun gerçeklerinin plana yansımaları için katılıma olan ihtiyacı gündeme getirmekte ve uygulamada daha etkin olabilecek planların elde edilebileceğine dair (Tekeli, 2009: 194–201) önemli bir deneyim sunmaktadır.

Aynı zamanda profesyonel rekabet ortamında gerçekleşen güven sorunu, profesyonelleri kim için ve nasıl çalıştıkları konusunda radikal bir sorgulamaya itmiş, çok sayıda tasarımcı ve planlamacı geleneksel uygulamaları reddederek kentsel yenileme projelerine karşı yoksul kitlelerin haklarını savunmak ve halkın katılımını sağlamak üzere araçlar geliştirmişlerdir. Bu yaklaşımlar mimarlık ve planlama alanında katılımcı tasarım anlayışının temelini oluşturmaktadır (Wates ve Knevitt, 1987; Walters, 2007).

ABD'de yoksulların ve azınlıkların uğradığı ayrımcılığa karşı gelişen katılımcı tasarım hareketi, 1970'lerde daha yoğunlaşmaya başlamış ve kentsel yoksulluk üzerine odaklanan federal programlar tarafından desteklenen ve ülke çapında bölge planlama, bakım merkezleri, gıda kooperatifleri, klinikler ve çok sayıda konut kooperatifleri için teknik hizmet veren Toplum Tasarım Merkezleri kurulmuştur. Bu merkezlerin çoğu, üniversite fakülteleri bünyesinde öğrencilerin ve gönüllülerin istihdamı ve federal programların finansmanı ile organize edilmişlerdir (Comerio, 1984; 1987).

Avrupa'daki uygulamalar ise daha büyük ölçekli ve bütüncül katılımcı tasarım organizasyonları olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin İngiltere'de Birleşik Krallık Kent Planlama Enstitüsü (RTPI), 1970'lerin sonlarından itibaren profesyonel plancıların gönüllülük temelinde yerel örgütlenmelerle çalışmasını sağlamak üzere Planlama Yardımı'nı (Planning Aid) geliştirmiş (Allmendinger, 2002), Toplum Teknik Yardım Merkezleri (Community Technical Aid Centres) kurulmuştur. Bu merkezler

yerel yönetimler tarafından veya merkezi hükümetin kentsel programı kapsamında yoksun mahallelere sunulan özel finansal kaynaklarla desteklenmiştir (Jenkins vd., 2009).

Günümüzde yerel halkın planlama ve karar verme süreçlerine doğrudan katılımının, insanların yaşamlarını etkileyen kararlar üzerinde dört-beş yılda bir verdikleri oydan daha fazla etkilerinin olmasını sağlayarak demokrasiyi güçlendirdiği, eylem programları, plan ve projelerin etkinliğini arttırdığı yönündeki görüşler giderek yaygın bir biçimde kabul edilmektedir (Ataöv, 2013; Bailey, 2010; Henderson, 2005).

Katılımcı tasarım anlayışında toplumun karar verme sürecine dahil olma biçimlerinin tanımlanması da önem kazanmaktadır. Mimarlık ve planlama disiplinleri kapsamında katılım kavramının gerçek anlamda oluşabilmesi için ilgili toplulukların her kesiminin karar verme süreçlerine dahil olması gerekmektedir.

Bu makalede, İstanbul Kültür Üniversitesi Mimarlık Bölümü ve Bahçelievler Belediyesi iş birliğinde Bahçelievler Millet Bahçesi'nin katılımcı bir süreç ile yeniden tasarlanmasına yönelik gerçekleştirilen araştırma ve bu araştırma kapsamındaki alan çalışması açıklanmaktadır. Sözü edilen çalışma, tasarım süreçlerinde yer alan farklı aktörlerin sürece katılma düzeylerini anlamaya ve ölçmeye yönelik bir yöntem olan katılım merdiveni metaforu yardımıyla değerlendirilmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünü takiben öncelikli olarak üniversitelerin tarafsız aktörler olarak rolü ve geliştirilen alan çalışmasının yöntemini belirleyen ve uygulama sonrası değerlendirme çerçevesini oluşturan teorik altyapı ortaya konmaktadır. Sonrasında, alan çalışmasına ilişkin bilgilere yer verilerek planlanan ve gerçekleştirilen süreçler katılım merdiveni üzerinden değerlendirilmektedir. Takibinde, çalışma bulgularına dair değerlendirmelerin teorik çerçeve ve Türkiye'ye özgü koşulları da içeren daha geniş bir perspektifle tartışıldığı sonuç bölümü sunulmaktadır.

2. Katılımcı Tasarım Uygulamalarında Tarafsız Bir Aktör Olarak Üniversiteler

Tarafsız aktörler olarak üniversitelerin; katılım sürecinin kontrolü açısından halk ve otoriteler arasında etkileşim sağlayıcı rolünün yanı sıra, katılım sürecinde karar mekanizmasına dahil olacak aktörlerin belirlenmesi ve katılıma dahil olabilmesi için halkın bilgilendirilmesine yönelik rolleri görülmektedir (Sanoff, 2000; Prins, 2005). Bu rol, akademisyenlerin ve öğrencilerin çeşitli dersler, yüksek lisans programları, projeler ve araştırma-uygulama merkezlerindeki çalışmaları veya sivil toplum kuruluşlarındaki gönüllü katılımlarıyla gerçekleştirilmektedir. Otoriteler ve halk arasında yer alan üniversitelerin çalışmaları aracılığıyla, toplumun dezavantajlı gruplarının kente dair verilen planlama kararlarında haklarının gözetilmesi ve kentin eşitçe kullanılması hedeflenmektedir (Schuman, 2005).

1960'lardan başlayarak Pratt, Harvard, MIT gibi prestijli üniversiteler dâhil olmak üzere Amerika'da pek çok üniversitede toplumun her kesimi -özellikle dezavantajlı gruplar- için eşitlik üzerine odaklanan planlama ve tasarım çalışmalarını yürütmek amacıyla katılımcı tasarım uygulamalarını içeren stüdyolar ve merkezler oluşturulmuş, çeşitli ölçek ve kapsamda projeler üretilmiştir. 1966 yılında North Carolina Devlet Üniversitesi öğretim elemanları arasında yer alan Henry Sanoff'un yürütücülüğünde kurulan Toplum Temelli Projeler Programı (*Community-Based Projects Program*) bu konudaki öncü örnekler arasındadır. 1967 yılında Carnegie-Mellon Üniversitesinin öğretim elemanları arasında yer alan Troy West, öğrencilerin mimarlığın içinde buldukları şehirle ilişkilendirilmemesi üzerine sorularından yola çıkarak; mimarlık, planlama, kültür ve sanat alanlarında çalışmaların bir araya getirilmesine imkân tanıyan Mimarlık 2001 platformunu kurmuştur. Bu platform aracılığıyla kentlilerin üretilen mekânları özgürce ve eşitçe kullanmaları planlanmıştır. Cleveland Devlet Üniversitesi öğretim elemanlarından Norman Krumholz 1969 yılından itibaren yaklaşık on yıllık bir süre boyunca Cleveland Belediyesi Planlama Kurulunda katılımcı planlama anlayışı kapsamında çalışmalar yapmıştır (Schumann, 2005).

New York'ta yer alan Pratt Toplum Gelişimi Merkezi 1963 yılında Pratt Enstitüsü akademisyenlerinin ve lisansüstü öğrencilerinin yerel halk ile çalışmaya başlamalarıyla kurulmuştur. Kuruluşundan itibaren yerel sakinlerle ortaklık içinde Güney Bronx, Harlem, Brooklyn Merkez ve Aşağı Doğu Yakasındaki planlama ve tasarım süreçlerinde yer almaktadır. Ayrıca, Pratt Enstitüsü Sürdürülebilir Planlama ve Tasarım Bölümünde yürütülen katılımcı tasarım stüdyoları, stajları ve araştırmalarına katkı vermektedir (URL-1). Iowa Devlet Üniversitesi Toplum Tasarımı Laboratuvarı ise Iowa Devlet Üniversitesi Tasarım Okulu ile üniversitenin Toplumla İlişkiler Birimi tarafından ortaklaşa yürütülen bir girişimdir. Laboratuvar, Iowa Eyaletindeki yerel topluluklar ve organizasyonlarla ortaklık içinde projeler üretmekte, araştırma, halkın projelere dahil edilmesi ve tasarım konularında katkılar sunmaktadır. Tasarım araştırmalarıyla yerel bilgiyi birleştirmekte, kapsayıcı, aktarılabılır, yenilikçi stratejiler ve taktikler kullanarak sosyal eşitlik ve dayanıklılık konularında çalışmaktadır (URL-2).

Son yıllarda Türkiye'de de üniversiteler, çeşitli ölçeklerdeki katılımcı uygulamalara dahil olmaktadır. Bu uygulamalarda üniversitelerin (bölüm bazında ve/veya akademisyen/öğrenci bazında) yaygın dahil olma biçimlerinin projeler ve gönüllü platformlar olduğu görülmektedir. Bu bağlamda gelişmiş ülkelerdeki şekliyle formal eğitime dahil edilen katılımcı çalışmaların tekil örnekler olarak kaldığı söylenebilir. Sözü edilen uygulamaların amaçlarını, kurgularını ve kullandıkları yöntemleri örneklemek üzere üniversitelerin dahil olduğu beş çalışma aşağıda kısaca aktarılmaktadır.

Tablo 1. Üniversitelerle işbirliğinde katılımcı tasarım yaklaşımı içeren uygulamalar I – dünya örnekleri

Proje adı	Tarih	Akademik paydaş	Diğer paydaşlar	Eğitimdeki kapsamı (formel/ enformel)	Katılımcı tasarım teknikleri	Üniversitenin katılımındaki rolü
Toplum Temelli Projeler Programı	1966 (kuruluş)	North Carolina Üniversitesi öğretim üyeleri	Yerel yönetimler, STK'lar, kamu veya özel kuruluşlar, yerel halk	Enformel, tekil örnek ve çalışmalar	Odak grup toplantıları, bireysel görüşmeler, çalıştaylar, ortak tasarım etkinlikleri	Projede yer alan farklı paydaşların görüşlerinin temsil edilmesi için planlama yapmak ve tasarım sürecini kurgulamak
Mimarlık 2001 Platformu	1967 (kuruluş)	Carnegie-Mellon Üniversitesi öğretim üyeleri ve öğrencileri	Yerel yönetimler, STK'lar, kamu veya özel kuruluşlar, yerel halk	Formel eğitim	Odak grup toplantıları, bireysel görüşmeler, çalıştaylar, ortak tasarım etkinlikleri	Projede yer alan farklı paydaşların görüşlerinin temsil edilmesi ve mimarlık öğrencilerinin buldukları şehirle ilişkilendirilmesi için planlama yapmak ve tasarım sürecini kurgulamak
Cleveland Belediyesi Planlama Kurulu	1969–1979	Cleveland Devlet Üniversitesi öğretim üyeleri	Cleveland Belediyesi	Enformel, tekil örnek ve çalışmalar	Odak grup toplantıları, bireysel görüşmeler, çalıştaylar, ortak tasarım etkinlikleri	Kentlilerin üretilen mekanları özgürce ve eşit bir biçimde kullanabilmesi için planlama yapmak ve tasarım sürecini kurgulamak
Pratt Toplum Gelişimi Merkezi	1963 (kuruluş)	Pratt Enstitüsü öğretim üyeleri ve lisansüstü öğrencileri	Yerel halk	Formel eğitim, araştırma programları ve stajlar	Odak grup toplantıları, bireysel görüşmeler, çalıştaylar, ortak tasarım etkinlikleri	Yerel halkın görüşlerinin temsil edilmesi için planlama yapmak ve tasarım sürecini kurgulamak
Iowa Devlet Üniversitesi Toplum Tasarımı Laboratuvarı	–	Iowa Devlet Üniversitesi öğretim üyeleri ve öğrencileri	Yerel yönetimler, STK'lar, kamu veya özel kuruluşlar, yerel halk	Formel eğitim, araştırma programları ve stajlar	Odak grup toplantıları, bireysel görüşmeler, çalıştaylar, ortak tasarım etkinlikleri	Projede yer alan paydaşların görüşlerinin temsil edilmesi için planlama yapmak ve tasarım sürecini kurgulamak

İlk örnek, kentlerdeki katılım kültürünün gelişmesine yardımcı olmak amacıyla Çanakkale Belediyesi öncülüğünde başlatılan, tarihi çevrenin iyileştirmesinde katılımcı tasarım stratejilerini belirlemeye yönelik Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (ÇOMÜ) ve İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) iş birliği ile gerçekleştirilen araştırma projesidir. 2011 yılında, Çanakkale Belediyesi kentsel sit alanında bulunan küçük bir meydanın fiziksel altyapısını yenilemeden önce bir çalışma yaptırmıştır. ÇOMÜ ve İTÜ'den bir grup akademisyen ve Çanakkale Belediyesi tarafından gerçekleştirilen araştırma projesi, Çanakkale'de bulunan "Zafer meydanı ve çevresinin yeni işlevi ne olmalıdır?" sorusu çerçevesinde tarihi dokuda yer alan bu kamusal açık alanın geliştirilmesi konusunda katılımcı bir deneyim geliştirmiştir. Çalışma alanı ile ilgili karar sürecinde yer alması gerektiği düşünülen katılımcılar, katılım sürecinin başında altı grup altında tanımlanmış, bu altı grubun karar sürecine katılımı için dört farklı katılım tekniği kullanılmıştır: Odak grup toplantıları, bireysel görüşmeler, alanı kullananlarla yapılan anket çalışması ve tüm kentlinin davetli olduğu bir çalıştay. Katılım süreci boyunca 50 anket, iki kez mahalleli ile olmak üzere 6 odak grup toplantısı ve tüm gün süren 1 çalıştay yapılmıştır. Katılım sürecinin değerlendirilmesi aşamasında, toplantılar, bireysel görüşmeler, anket çalışması ve çalıştayda ortaya konan tüm düşünce, öneri ve eleştirilerin bir dökümü yapılmış ve sürecin çıktuları senaryo çözümleme tekniği ile değerlendirilmiş, iki senaryo üzerinde yoğunlaşmıştır. Çalışmanın çıktuları rapor haline getirilmişse de senaryolar ve yerel yönetimin kararı kentli ile paylaşılmamış, karar tartışılmamıştır (Uysal, 2013).

İkinci örnek Denizli Büyükşehir Belediyesi ve Pamukkale Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü (PAÜ-MTF-PMB) ortaklığında 2013–2015 yılları arasında yürütülen Avrupa Birliği destekli Gerçek için Planlama (PFR) "Planning for Real" Projesidir. Denizli Sarayköy İlçesi, Sakarya Mahallesi'nde yer alan proje alanı İmar Planında Park Alanı olarak belirlenmiş, halihazırda yerel halk tarafından mesire-piknik alanı olarak kullanılan yaklaşık 6,5 hektar büyüklükteki bir kamusal alandır. Proje, bu alanın, yerel halkın görüş ve önerileri alınarak canlandırılması ve rekreasyon alanı olarak kullanılabilir kılınmasına yönelik bir uygulamanın "planning for real-PFR/gerçek için planlama-GİP" yöntemi kullanılarak yapılmasını esas almaktadır. Bu çerçevede proje; kolaylaştırıcıların katılımı, yerel paydaşların katılımı, 3D modelinin hazırlanması, yerel halkın katılımı ile önceliklendirme ve zaman planı olmak üzere beş aşamadan oluşan bir süreç olarak kurgulanmıştır. Proje alanının yerel halk açısından okunurluğunu kolaylaştırmak için 22 PAÜ-MTF-PMB öğrencisi rehberliğinde 146 ilköğretim öğrencisi tarafından alanın 3D modeli yapılmıştır. Yerel halkın katılımı aşamasında ilk olarak parkın revizyonu için düşünülen yöntemi açıklayan broşürler, posterler, afişler vb. hazırlanmış ve Sarayköy ilçesinin farklı noktalarında farklı yöntemler kullanılarak dağıtılmıştır. Daha sonra ilçede herkes tarafından sık kullanılan bir parkta ortak tasarım etkinliği ger-

çekleştirilmiştir. Modelin yer aldığı alanda kurulan masalara farklı konuları temsil eden resimli ve renk kodlu öneri kartları ve insanların kendi fikirlerini yazabilecekleri çok sayıda boş kart bırakılmıştır. Bu etkinlikte 150 katılımcının alana ilişkin görüşleri ve fikirleri alınmıştır. Önceliklendirme aşamasında daha önceki atölye çalışmasına katılan mahalleliler önem verdikleri konulara göre bir tema gruplarına katılmıştır. Uzmanların desteği ile mahalle sakinlerinin görüşleri bir araya getirilmiş, "yüksek, orta, düşük" öncelik tabloları kullanılarak ihtiyaçlar net olarak tespit edilmiş, acil olanlar belirlenmiş ve bir uygulama planlaması yapılmıştır (Özdemir, 2019).

Üçüncü örnek, Katılım Atölyeleri Grubu, İzmir Tarih Tasarım Atölyesi (İzmir Büyük Şehir Belediyesi) ve Konak Belediyesi iş birliğinde gerçekleştirilen Agora-Benim Parkım çalışmasıdır. Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Bölümü akademisyenlerinin de içinde bulunduğu Katılım Atölyeleri Grubu, 2015 Şubat ayında İzmir Tarih Tasarım Atölyesi tarafından Agora bölgesindeki çocuklara, yaşadıkları çevreyi benimsetmek, aidiyet hislerini güçlendirmek ve oyun alanları yaratabilmek amacıyla katılımla yürüyecek bir program kurgulamak üzere davet edilmiştir (URL-3). Paydaşlar, Agora tarihi alanının karşısındaki Agora oyun parkının, mahalledeki çocuklarla birlikte tasarlanması ve yerel paydaşlarla birlikte uygulanmasını içeren Agora-Benim Parkım projesini geliştirmiştir. Hazırlık, tasarım, değerlendirme/karar ve uygulamadan oluşan dört aşamalı bir çalışma süreci kurgulanmıştır (Akdemir ve Hacılibeyoğlu, 2017). Hazırlık aşamasında bölgede yaşayan tüm çocuklarla tanışabilme, çocukların yaşadıkları çevrenin kültürel ve tarihi değerlerine yönelik ilgilerini uyandırma ve ileriki aşama için odak grup/gönüllü katılımcıları belirleme hedefleriyle iki yarım günden oluşan bir eğitim atölyesi gerçekleştirilmiştir. Tasarım aşamasında ise üç adet 'birlikte tasarlama' atölyesi yapılmıştır. İlki, çocukların yerel oyun alışkanlıklarından yola çıkılarak, yaşadıkları çevreyi ve oyunlarını tanımak için onların rehberliğinde evlerinin ve sokaklarının ve oyunlarının deneyimlendiği çalışmadır. Tasarım önerilerinin derlendiği ortak kararların olduğu ikinci çalışmayı birlikte tasarım atölyelerinde oluşan fikirler ve öneriler doğrultusunda tasarımcıların parçaları bir araya getirerek bütüncül bir plan (park projesi) oluşturduğu son çalışma takip etmiştir (URL-4). Ortaya çıkan projenin uygulamasına ilişkin kararları almak ve birlikte uygulama etkinliğini planlamak üzere paydaşlar toplantısı düzenlenmiştir. Alınan kararları takiben başlayan uygulama aşaması, iki tam gün süren yerel bir etkinliğe dönüştürülmüş, projeye dahil olan tüm paydaşlar, kurum temsilcileri ve projeye katılan çocuklar uygulama günü alanda birlikte çalışmış ve uygulama tamamlanmıştır (Akdemir ve Hacılibeyoğlu, 2017).

Dördüncü örnek Bursa Mudanya Belediyesi tarafından 2016 yılında başlatılan Yıldıztepe Sosyal Yaşam Merkezi Projesidir. Belediye, katılımcı bir yöntemle bir mimari proje geliştirilmesi için Bursa Uludağ Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden üç ögre-

tim üyesi ile birlikte çalışmaya karar vermiştir. Katılımcı proje hedefiyle bilgi toplama, analiz, sentez ve değerlendirme olarak dört aşamadan oluşan bir süreç oluşturulmuştur. Sürecin bilgi toplama evresinde, çalışma ekibi belirlenmiş, belediyenin ve çalışma ekibinin sorumlulukları/beklentileri tanımlanmıştır. Çalışmanın takvimi hazırlanmış, amacı-kapsamı-yöntemi oluşturulmuş, aktörler belirlenmiştir. Yapılacak analizler için veriler toplama ve sınıflandırma, katılımcı tasarım konusunda literatür ve örnek araştırması yapılmış, çalışma alanına yönelik ön mimari program oluşturulmuştur. Analiz evresinde, fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik, yasal, yönetsel durum ve GZFT analizleri yapılmıştır. Daha sonra, analizleri katılımcı bir biçimde değerlendirmek ve katılımcıların Mudanya ve Yıldıztepe'yle ilgili algılarını, memnuniyetlerini ve beklentilerini tespit etmeye yönelik bir Vizyon Geliştirme Çalıştayı düzenlenmiştir. Çalıştayda, yöre halkı ve esnafı dahil tüm paydaşların temsilcileriyle birlikte GZFT analizleri ve soru-cevap şeklinde tartışmalar yapılmıştır. Sentez aşamasında, tüm analizlerin sonuçları değerlendirilmiş, mevcut durum ve sorunlar tanımlanmıştır. Takiben alana yönelik vizyon ile projenin amaç ve hedefleri belirlenmiştir. Ardından ihtiyaç programı geliştirilerek, beş tasarım alternatifi oluşturulmuştur. Değerlendirme aşamasında bir Katılımcı Tasarım Çalıştayı düzenlenmiştir. Mudanya'da bulunan çeşitli yerel kurum ve derneklerin temsilcileri ve yerel halkın katıldığı çalıştayda farklı ülkelerin kıyı bölgelerinde yapılmış sosyal tesis projeleriyle ilgili örnekler incelenmiş, proje alternatifleri anlatılmış, katılımcılarla alternatiflere yönelik sözlü görüş alışverişinde bulunulmuş, katılımcıların projeye ilgili beklentilerine yönelik öneri formları dağıtılıp, toplanmıştır. Sonrasında projeye ilgili imar planı değişikliği Mudanya ve Bursa Büyükşehir Belediye Meclisleri tarafından onaylanmış ve proje önerisi kabul edilmiştir (Polat ve Vural Arslan, 2019).

MEF Üniversitesi'nde 2015 yılında başlatılan Tasarla ve Yap Stüdyosu ise katılımcı uygulamaların formel eğitime dahil edildiği tekil örneklerden biridir. Stüdyo, MEF Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi'nin tüm birinci sınıf öğrencilerinin yaz döneminde kaydolması gereken bir zorunlu staj programıdır. Her yıl bu yaz stajı kapsamında; sivil toplum örgütlerinin, kamu kuruluşlarının veya yerel yönetimlerin ortaklık talepleri doğrultusunda, öğrencilerin alanda üretim yaptığı farklı ölçek ve işlevlerde projeler tasarlanmakta ve inşa edilmektedir. Stüdyonun hedefleri arasında birlikte üretme, kolektif karar verme, birbirini gözetme ve anlama gibi süreçleri tetikleme yer almaktadır (Avcı vd., 2020).

Yukarıda kısaca yer verilen örnekler, tarafsız bir aktör olarak üniversitelerin katılımcı tasarım uygulamalarındaki rollerine dair önemli ipuçları sunmaktadır (Tablo 2). Bununla birlikte, üniversite paydaşlığında yürütülen katılımcı çalışmalarda kullanıcıların uygulamadaki rollerini ölçebilmek önemli görülmektedir. Bu bağlamda, mimarlık ve planlama disiplinleri açısından kullanıcıların kentsel mekâna ilişkin verilen kararlardaki

etkinlik seviyesinin, katılımın olmadığı en düşük seviyeden katılımın tam anlamıyla gerçekleştiği en yüksek seviyeye kadar basamakları tanımlayan merdiven metaforları ile temsil edildiği ve değerlendirildiği görülmektedir. Aşağıda katılım merdivenleri ve basamakları ile ilgili tartışmalara yer verilmektedir.

3. Katılımın Değerlendirilmesine Yönelik Bir Çerçeve Olarak Katılım Merdiveni

Katılımın sağlanabilmesi için kente ilişkin verilen kararlarda erk sahibi olanlar ve erk sahibi olmayanlar arasında bir etkileşim kurulması gerekmektedir. İlk kez Arnstein (1969), gelişmiş coğrafyalarda toplumun karar verme sürecine dahil olma biçimlerini katılım kavramı ve dereceleri üzerinden kurgularken merdiven metaforunu kullanmıştır ve bu bağlamda bir öncü olarak görülmektedir.

Ancak katılımcı tasarım/planlama yaklaşımlarında çalışılan her alan için o kentin sosyo-kültürel, idari, mekânsal, toplumsal özelliklerine göre farklı uygulamalar ortaya çıkmaktadır (Campbell, 2003). Töre ve Çağlayan (2018), Arnstein'in da bahsedilen öncü çalışmada bu yönde bir uyarı yaptığını ve önerdiği basamakların evrensel olmadığını, otoriterliğe yakın ve yetki dağılımının zorlaştığı sistemlerde ya da sosyoekonomik altyapısı ve bilgi tabanı zayıf olan toplumlarda farklılaşmanın altını çizdiğini aktarmaktadır. Bu bağlamda gelişmekte olan coğrafyalarda erk sahibi olanlar ve erk sahibi olmayanlar arasındaki etkileşimin sağlanabilmesi yalnızca erk sahibi olan aktörlerin kontrolüne kalmıştır; bu duruma bağlı olarak katılımın aşamaları gelişmiş coğrafyalarda görülen aşamalara göre farklılaşmaktadır. Bu sebeple daha çok gelişmiş coğrafyalar incelenerek oluşturulmuş katılım aşamalarını içeren açıklamalara ek olarak gelişmekte olan coğrafyalardaki durumu açıklayan farklı merdiven şemaları geliştirilmiştir.

Bu makalede, gelişmiş coğrafyalar için geliştirilen dört (Arnstein, 1969; Van Til ve Van Til, 1970; Connor, 1988; Pretty, 1994), gelişmekte olan coğrafyalar için geliştirilen üç (White, 1996, Choguill, 1996, Tekeli, 1991) merdiven şeması incelenmiştir. Sözü edilen şemalar bir arada değerlendirildiğinde, tüm bu çalışmalardaki farklı derecelendirmelerin basitçe; katılımın olmadığı durum, sembolik katılımın gerçekleştiği durum ve gerçek katılımın olduğu durum kapsamlarına dahil olduğu görülmektedir (Tablo 3).

Güç dağılımında halkın katılıma etkisinin daha kuvvetli olduğu gelişmiş coğrafyalarda katılım aşamalarının ilk basamakları, katılımın söz konusu olmadığı güdümlenme ve sağaltım (Arnstein, 1969), elit koalisyonu ve reform politikaları (Van Til ve Van Til, 1970), eğitim ve bilgi geri bildirim (Connor, 1988) ve pasif katılım (Pretty, 1994) olarak kavramsallaştırılmıştır. **Güdümlenme** aşaması, halkın planlama kararlarını öğrenmesini sağlamak ve *göstermelik bir komite* aracılığıyla halkı

Tablo 2. Üniversitelerle işbirliğinde katılımcı tasarım yaklaşımı içeren uygulamalar II – Türkiye örnekleri

Proje adı	Tarih	Akademik paydaş	Diğer paydaşlar	Eğitimdeki kapsamı (formel/ enformel)	Katılımcı tasarım teknikleri	Üniversitenin katılımdaki rolü
Zafer Meydanı ve Çevresi	2011	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi öğretim üyeleri, İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyeleri	Çanakkale Belediyesi	Enformel, tekil örnek ve çalışmalar	Odak grup toplantıları, bireysel görüşmeler, kullanıcılarla anket çalışması ve tüm kentlinin davetli olduğu çalıştay	Projede yer alan farklı paydaşların görüşlerinin temsil edilmesi için planlama yapmak ve tasarım sürecini kurulamak
Gerçek için Planlama, Sarayköy Park Alanı	2013–2015	Pamukkale Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü öğretim üyeleri ve öğrencileri	Denizli Belediyesi	Enformel, tekil örnek ve çalışmalar	Sergi, çalıştay, ortak tasarım etkinliği	Yerel halkın görüş ve önerileri doğrultusunda gerçekleştirilecek olan kentsel canlandırma ve rekreasyon projesi için tasarım sürecini kurulamak
Agora Benim Parkım	2015	Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Bölümü öğretim üyeleri	Katılım Atölyeleri, İzmir Tarih Tasarım Atölyesi (İzmir Büyükşehir Belediyesi), Konak Belediyesi	Enformel, tekil örnek ve çalışmalar	Eğitim atölyesi, odak grup toplantıları, ortak tasarım etkinliği, paydaşlar toplantısı	Çocukların yerel alışkanlıklarından yola çıkarak yaşadıkları çevreyi benimsetme ve aidiyet hislerini güçlendirmek için katılımcı tasarım sürecinin planlanması
Yıldıztepe Sosyal Yaşam Merkezi Projesi	2016	Bursa Uludağ Üniversitesi Mimarlık Bölümü öğretim üyeleri	Bursa Mudanya Belediyesi	Enformel eğitim, tekil örnek ve çalışmalar	Kullanıcılarla ve çeşitli kurum ve demeklerin temsilcileriyle vizyon geliştirme ve katılımcı tasarım çalışmaları ve SWOT analizleri	Projede yer alan paydaşların tasarım sürecine dahil olmalarını sağlamak, vizyon geliştirme ve katılımcı tasarım süreçlerinin planlanması
Tasarım ve Yapı Stüdyosu	2015 devam ediyor	MEF Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğretim üyeleri ve öğrencileri	Yerel yönetimler, STK'lar, kamu veya özel kuruluşlar, yerel halk	Formel eğitim, yaz stajı kapsamında farklı alanlarda yerinde üretim	Gözlem, kullanıcılarla birlikte tasarlama, üretim	İhtiyaçlarına birlikte çözüm üretme ve yerinde yapma süreçlerinin planlanması ve uygulama

Tablo 3. Katılım merdivenlerindeki basamaklar ve katılım türü*

	Gelişmiş coğrafyalar						Gelişmekte olan coğrafyalar		
	Arnstein (1969)	Van Til & Van Til (1970)	Connor (1988)	Pretty (1994)	White (1996)	Choguill (1996)	Tekeli (1991)		
Gerçek/aktif katılım	8 basamaklı	6 basamaklı	7 basamaklı	7 basamaklı	4 basamaklı	8 basamaklı	5 basamaklı		
	Yurttaş denetimi	Tabandan katılım	Çözüm/durdurma	Kendi kendine harekete geçme	Dönüştürücü katılım	Yetkilendirme (Güçlendirme)	Yaratıcı katılım		
	Devredilmiş yetkiler	Yasallaştırma			Ortaklık				
	Ortaklık	Çoğulcu katılım	Etkileşimli katılım	İşlevsel katılım	Uzlaşma	Kritik rasyonalizm			
Sembolik katılım /sözde katılım	İkna etme	Arabuluculuk	Maddi teşviklerle katılım	Müzakere yoluyla katılım	İletişim kurulması (müzakere-anlaşma)	Halkın plan kararına katılımı			
	Müzakere	İstemci katılımı	Birlikte planlama	Müzakere yoluyla katılım	Yetkilendirme				
	Bilgilendirme	Yurttaş tavsiyesi	Danışma	Bilgilendirme yoluyla katılım					
Katılım olmayan durum	Sağaltım	Reform politikaları	Geri bildirim	Pasif katılım		Planının bilgilendirilmesi			
	Güdümlenme	Elit koalisyonu	Eğitim			Planı halka benimsetme			
						Gizli anlaşmalar-reddetme (toplumdan gizli çözüm üretme)			
						İhmal etme/kendi haline bırakma sonucu kendi çözümlerini üretme			

*Tablodaki hücreler, katılım merdivenlerinde de izlendiği üzere, en çok katılımın olduğu basamak en yukarıda olacak şekilde gösterilmiştir. Az gelişmiş coğrafyalardaki deneyimler "gelişmekte olan" başlığı altında toplanmıştır.

bilgilendirmek olarak açıklanmaktadır. **Sağaltım** basamağında ise güdülemeye benzer bir şekilde planlama kararları halka aktarılmaktadır ancak mevcut sorunların çözümüne odaklanılmaktadır. Bu iki aşamada karar mekanizmasına hâkim olan yöneticiler halka kendi yaptıklarının doğruluğunu kanıtlamaktadır. Otoritelerin yalnızca toplumdaki avantajlı grupların meselelerini dikkate aldığı karar verme aşaması Van Till (1970) tarafından **elit koalisyonu** olarak belirtilmektedir, **reform politikaları** olarak belirtilen basamak Arnstein'in tanımladığı sağaltım basamağı ile aynı nitelikte olup kentsel problemlere yönelik iyileştirme çalışmaları hakkında halkın bilgilendirilmesini içermektedir. Pretty (1994), 7 basamaklı derecelendirmesinde Arnstein'in (1969) güdüleme ve sağaltım aşamalarını birleştirerek **pasif katılım** olarak ifade etmektedir.

Katılımının sağlanması için bütüncül bir yaklaşım öneren Connor (1988), katılım aşamalarında ilk basamakta halkın planlamaya yönelik verilen kararlar konusunda bilgilendirilmesini içeren **eğitim** aşamasını, ikinci basamakta ise bu eğitim doğrultusunda halktan alınan **geri bildirimlerin** planlama kararına aktarılmasını tanımlamaktadır. Gelişmiş coğrafyalara göre düzenlenen bu aşamalarda gerçek anlamda katılım görülmemektedir.

Gelişmekte olan coğrafyalarda ise katılımın görülmediği basamaklar halkın kendi kendine örgütlenmesiyle kendi sorunlarına çözüm ürettiği aşama ile başlamaktadır. White (1996), halkın bir araya gelerek çözüm üretmesini **nominal katılım** olarak ifade etmektedir. Choguill (1996), katılımın olmadığı iki aşama tanımlamaktadır. İlk aşamada, yerel yönetimler ve erk sahiplerinin toplumun problemlerini görmezden gelmesi sebebiyle; sivil toplum örgütleri, toplumsal yapılanma aracılığıyla halk kendi çözümlerini üretmektedir. İkinci aşamada ise erk sahiplerinin planlama kararlarında toplumun dezavantajlı kesimlerinin yaşadığı alanlardaki mekânsal problemleri çözmeye yönelik toplumdan **gizli çözüm üretme** yer almaktadır. Bu aşamada halkın kendi yaşadığı alanlar üzerindeki planlara ilişkin bilgisi yoktur ve bu alanlara ilişkin planlar halka dayatılmaktadır. Tekeli (1991) ise katılımın olmadığı aşamaları iki basamak ile açıklamaktadır. **Planın halka benimsetilmesi** aşaması güdüleme ile, **plancının bilgileneşmesi** aşaması ise sağaltım ile benzerlik göstermektedir.

Katılımın hiç olmadığı durum ile tam katılımın sağlandığı durum arasında yer alan sembolik katılım durumu birçok zaman gerçek katılımı karıştırılmaktadır. Sözde katılım (tokenism) olarak da adlandırılan bu durum, dezavantajlı kesimlerin eşitlik ve hak arayışı talep etmeleri durumunda karşı karşıya kaldıkları yanıltıcı sembolik tutumların toplumsal sonuçlarını konu almaktadır (Kanter, 1977). Katılım kavramı her ne kadar kapsayıcı yaniyla olumlu olarak değerlendirilse de katılım kavramının karar alma süreçlerinde demokratik ve şeffaf bir açılım getirmek yerine avantajlı kesimin sosyal statüsü düşük

grup üyelerini yalnızca görünüşte ve yüzeysel biçimde davet ve dahil ederek meşrulaştırma aracı olarak kullanabileceği göz önünde bulundurulmalıdır (Bavilolyaei ve Ökem, 2018).

Gelişmiş coğrafyalarda sözde katılımın görüldüğü ilk basamak olarak tanımlanan **bilgilendirme, yurttaş tavsiyesi, danışma** aşamaları az gelişmiş coğrafyalarda da benzerlik göstermekte ve **bilgilendirme** basamağı olarak ifade edilmektedir (Arstein, 1969; Van Til ve Van Til, 1970; Connor, 1988; Pretty, 1994; Choguill, 1996). Bu aşamada planlama kararlarının oluşturulmasında toplumu temsil eden bazı birimlerin (sivil toplum örgütleri, temsilciler vb.) görüşlerinin alınmasına ek olarak toplum geneline uygulanan anketler aracılığıyla halkın görüşleri alınmaktadır. Bununla birlikte, White'in (1996) çalışmasında, bilgilendirme aşaması öncesinde halkın, problemlerin çözümüne katılmak için emek harcadığı durumları gösteren bir basamak tanımlamakta ve bu basamak **araçsal katılım** olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu aşamada katılımcılar planlama kararlarında etkin olabilmek için zaman harcamak, malzeme bulmak veya alanda çalışmak gibi bir bedel ödemektedir.

Sözde katılımın görüldüğü bir diğer basamak olan **müzakere** basamağı gelişmiş ve gelişmekte olan coğrafyalarda benzer nitelikler taşımaktadır. **İstemci katılım, birlikte planlama, müzakere-anlaşma, halkın plan kararına katılması** olarak ifade edilen bu basamaklarda planlama kararları alınırken toplumu temsil eden komitelerin görüşleri alınmaktadır (Arstein, 1969; Van Til ve Van Til, 1970; Connor, 1988; Pretty, 1994; White, 1996; Choguill, 1996; Tekeli, 1991). Ancak bu aşamada komitelerin oluşturulmasında toplumun bazı kesimlerinin görmezden gelinmesi ihtimali ortaya çıkmaktadır. Ek olarak plan kararlarında komitelerinin görüşleri alınsa dahi bu görüşlerin dikkate alınmama riski bulunmaktadır (Arstein, 1969; Choguill, 1996). Gelişmekte olan coğrafyalar açısından **müzakere** aşaması halkla iletişim kurulan (Choguill, 1996), yerel halkın projenin biçimlenmesinde taleplerini duyurabildiği ancak bunu yalnızca temsil mekanizmaları üzerinden sembolik olarak gerçekleştirebildiği **temsili katılım** (White, 1996) ve toplumun, planlama kararları hakkında bilgilendirilerek bu kararların toplum yararına verilen kararlar olduğuna ikna edildiği, bu bağlamda **halkın planlama kararlarına katıldığı** bir basamak (Tekeli, 1991) olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Sözde katılımın son basamağı olan **ikna etme** (Arstein, 1969; Connor, 1988; Choguill 1996) aşamasında, halk ve otoriteler arasında karşılıklı iletişim ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada sivil toplum örgütleri ve halkın temsilcileri planlama kararlarında daha etkin bir role sahip olmalarına rağmen otoritelerin rolü hala baskındır ve halk planlama kararlarının doğruluğuna ikna edilmektedir (Arstein, 1969; Choguill 1996). Pretty (1994) bu aşamada halkın planlama kararlarında etkinliğinin artırılması için malzeme sağlamak, alanda çalışmak, yemek temin etmek gibi maddi teşvikler kullanılmasını içeren **maddi teşvik-**

lerle katılım basamağını açıklamaktadır. Gelişmiş coğrafyalarda bu basamak **ikna etme ve arabuluculuk** olarak da ifade edilmektedir. Gelişmekte olan coğrafyalarda ise halkın kentin gelişimine yönelik uygulamalara maddi ve/veya hizmet karşılığı katılımını içeren bu basamak **ikili görüşmeler** (Choguill, 1996) olarak tanımlanmaktadır.

Gerçek katılımın görüldüğü aşamalarda sivil toplum örgütlerinin etkinliği artmaktadır. Bu aşamaların gerçekleşmesinde, halk planlama kararlarına dahil olmak için otoriteler karşısında güç sahibi olmak için çaba sarf etmektedir (Choguill, 1996). Bu aşamalarda erk sahibi olan otoriteler ve erk sahibi olmayan halk arasında planlama kararlarının verilmesinde güç dağılımı görülmektedir (Arnstein, 1969). Gelişmiş coğrafyalarda, halk ve otoriteler arasındaki diyalogun sivil toplum örgütü, komiteler gibi dışarıdan aktörler tarafından sağlandığı **işlevsel katılım** (Pretty, 1994) basamağı ile gerçek katılımın ilk aşamaları oluşturulmaktadır. Gelişmekte olan coğrafyalarda bu basamağa paralel olarak halkın planlama kararları verilirken temsilciler aracılığıyla halkla fikir alışverişi sağlanan **uzlaşma** (Choguill, 1996) basamağı ve **kritik rasyonalizm** basamağı (Tekeli, 1991) yer almaktadır. Özellikle gelişmiş coğrafyalarda daha yaygın olan katılım aşaması **devredilmiş yetkiler** (Arnstein, 1969) basamağında halkın karar verme mekanizmasında reddetme hakkı bulunmaktadır. Connor'ın (1988), **yasallaştırma** basamağı olarak ifade ettiği bu aşamada yöneticiler planlama kararlarını halk, temsilciler ve sivil toplum örgütlerine açıklayarak onların fikirlerinin planlamaya dahil edildiğini göstermeye yönelik çabalarını içeren ikna etme yaklaşımı hala görülmektedir.

Az gelişmiş coğrafyalarda bu aşamada planlama kararlarının alınması için halk, temsilciler, sivil toplum örgütleri ve yöneticiler birlikte çalışmaktadır. Ancak **ortaklık** (Choguill, 1996) olarak ifade edilen bu aşamada halkın planlama kararları üzerinde etkinliği artmış olmasına rağmen nihai karar verme mekanizması erk sahiplerindedir. Halkın planlama kararlarını reddetme/değiştirme/kontrol etme seçeneklerinin bulunduğu katılımın son aşamasının oluşabilmesi için hem gelişmiş hem az gelişmiş hem de gelişmekte olan coğrafyalarda toplumsal örgütlenmeler önem kazanmaktadır (Arnstein, 1969; Choguill, 1996; Tekeli, 1991). **Yurttaş denetimi** (Arnstein, 1969) olarak tanımlanan, halkın erk sahibi karşısında planlama kararına katılım için güç talebinde bulunduğu bu aşama en zor başarılan basamaktır. Gelişmiş ülkeler için tanımlanan farklı katılım merdiveni tipolojilerinde, halkın plan kararlarını reddetme hakkı olduğu bu basamak **tabandan katılım, çözüm/durdurma, kendi kendine harekete geçme** olarak ifade edilmektedir. Gelişmekte olan coğrafyalar açısından ele alındığında bu son basamağın; karar alma süreçlerinde etkileşime dayalı kolektif aksiyon alma imkânı sunan **dönüştürücü katılım** (White, 1996), **yetkilendirme** (Choguill, 1996) ve **yaratıma katılım** (Tekeli, 1991) kavramları ile tanımlandığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde

erk sahiplerinin planlama kararlarındaki etkin rolüne ek olarak halkın planlama kararlarına dahil olmasıyla ilgili süreçlerin net tanımlanması güçleştiği için gerçek katılımı içeren **dönüştürücü katılım, yetkilendirme ve yaratıma katılım** basamakları oldukça zor gerçekleşen aşamalardır. Gelişmiş ülkelerden farklı olarak bu aşamada halkın plan kararını reddetmesi görülmez ancak planlama kararlarının verilmesinde etkin rol alabilirler (Tekeli, 1991; Choguill, 1996; White, 1996).

Blue vd.'ne (2019) göre, Arnstein'in öngörülerini takiben yurttaş ve devlet arası güç ilişkilerine dayalı geliştirilen modeller, sürekliliği olmayan, bağlamdan kopuk ve birbirleriyle ilişki kuramayan katılım ve güç ilişkilerini ortaya koymaktadır (Blue vd., 2019). Katılım merdivenleri karşılıklı incelendiğinde, ağırlıklı olarak katılımın olmadığı düzey, sembolik katılım düzeyi ve etkin katılım düzeyi olmak üzere üç fazda ele alındığı görülmektedir. Katılım sürecinde yer alan aktörler açısından, ağırlıklı olarak yetki gücünü elinde bulunduran yönetici elit ve yetki sahibi olmayan yurttaşlar arasındaki güç dağılımı üzerinden değerlendirildiği görülmektedir. Ancak, katılımcı planlama ve tasarım süreçlerinde temel yaklaşım benzerlik gösterse de ağırlık verdikleri alan, aktör ve bileşenlerde farklılaşan terminolojilerin ve eğilimlerin ortaya çıkması olarak görülmektedir (Comerio, 1984; Gribat ve Meireis, 2017; Forsyth vd., 2000; Fisher, 2008).

4. Bahçelievler Millet Bahçesi Çalışması ve Katılım Merdiveni Üzerinden Değerlendirilmesi

Yerel yönetim ve üniversite iş birliği çerçevesinde tarafsız bir aktör olarak üniversitelerin katılımcı tasarım süreçlerindeki rolünün formel eğitim kapsamında bir çalışma bağlamında araştırılması için bir araya gelen İstanbul Kültür Üniversitesi Mimarlık Bölümü akademisyenlerinden oluşan bir grup, bu araştırma kapsamında Bahçelievler Millet Bahçesi'nin katılımcı tasarım süreci ile yeniden tasarlanmasına yönelik bir alan çalışması gerçekleştirmiştir.

Sözü edilen çalışma mimarlık eğitiminde katılımcı tasarım uygulamalarını dikkate alan bir süreç kurgusu içinde planlanmıştır. Bu süreç kurgusu, teorik çerçevede ortaya koyulan katılımcı tasarım süreçleri, yöntemleri ve pratikleri dikkate alınarak yapılmıştır. Çalışma, hazırlık süreçleriyle birlikte yaklaşık bir yıl (yaz dönemi ve iki eğitim dönemi) sürecek şekilde, üç kısım olarak tasarlanmıştır: *hazırlık aşaması, birinci dönem çalışmaları, ikinci dönem çalışmaları*.

Aşağıda ilk olarak çalışmanın planlanan kurgusu aktarılmıştır. Metinde de yer verildiği üzere, çeşitli sebeplerle planlanan kurgunun tümü gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle planlanan durumu takiben gerçekleşen durum detaylı olarak ortaya konmakta ve gerçekleştiği haliyle katılım merdiveni çerçevesinde değerlendirilmektedir.

4.1. Çalışmanın Planlanan Kurgusu

İlk kısım olan hazırlık aşamasında öncelikle Belediyelerle görüşmeler yapılması, Paydaş Belediye ve çalışma alanı seçilmesi planlanmıştır. Çalışmanın iki dönemlik bir seçmeli ders aracılığıyla gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Kullanıcı katılımı içeren uygulamalarda da görüldüğü üzere; anket, yüz yüze görüşmeler, ortak atölyeler, sergiler ve oylayarak seçme (Wilcox, 1994; Wates, 2006) bu süreçteki yöntem ve araçlar olarak planlanmıştır. Bu bağlamda sözü edilen dersler, katılımcı tasarım uygulamasının deneyimlenebileceği ve katılımcı yöntemlere aracılık edecek bir platform olarak görülmüştür. Paydaş belediye ve çalışma alanının seçimini takiben sözü edilen derslerin içeriklerinin oluşturulması, ders planına dâhil edilmek üzere teklifi ve derslerin açılması planlanmıştır. Hazırlık aşamasında son olarak anket ve mülakat içeriklerinin belirlenmesi yer almıştır.

Birinci dönemde; alanın ziyaret edilmesi, yaklaşık kullanıcı sayısının (çalışma evreninin) belirlenmesi, Belediyenin alanla ilgili görüş ve beklentilerinin alınması düşünülmüştür. Bu aşamaların ardından alanda bir diğer paydaş olan kullanıcılarla anketler yapılması, anket aracılığıyla hem alana hem de katılıma dair görüş ve beklentilerinin alınması programlanmıştır. Anketin yanı sıra alanda çeşitli mekânsal analizler yapılması, anket ve analiz sonuçlarının bir tanıtım sergisi ile alanda kullanıcıya sunulması ve kullanıcı ile vaziyet planı oluşturmaya yönelik ortak çalışmalar yapılması kurgulanmıştır. Bu çalışmaların ardından üst ölçekli tasarım alternatiflerinin (vaziyet planlarının) oluşturulması, tasarım alternatiflerinin alanda sergilenmesi ve paydaş kullanıcı tarafından oylanması ile bir vaziyet planı seçilmesi öngörülmüştür.

İkinci dönemde ise; seçilen vaziyet planı üzerinden, mimari tasarım proje alternatiflerinin ve diğer tasarım elemanlarının, yine paydaş kullanıcı ile ortak çalışmalar desteğiyle oluşturulması, tasarım alternatiflerinin alanda sergilenmesi ve oylanması uygun görülmüştür. Sergi ve oylama sürecinde kullanıcılarla katılım sürecini değerlendirmeleri istenen bir anket yapılması, sonrasında da Belediye temsilcileriyle bir mülakat gerçekleştirilmesi planlanmıştır.

Bunlara ek olarak Belediyenin, projeyi gerçekleştirmek istemesi halinde, seçilen mimari tasarım projesine yönelik uygulama projesi oluşturulması ve final sergisi aracılığıyla, uygulama projesinin müzakereye açılması kurgulanmıştır.

4.2. Gerçekleşen Alan Çalışması ve Katılım Merdiveni Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Bu çalışmada belediye ile kurulan iş birliğinde tarafsız bir aktör olarak üniversitenin sürece dâhil olması vasıtasıyla gerçek katılım aşamaları arasında yer alan uzlaşma ve ortaklık (Choguill, 1996) basamaklarına yaklaşan bir uygulamanın oluşturulması hedeflenmiştir. Ancak çalışma, planlanan süreç akışı doğrultusunda gerçekleştirilememiştir.

Hazırlık Aşaması

Planlanan süreç adımları çerçevesinde hazırlık aşamasında öncelikle belediyelerle iletişime geçilmiş, potansiyel proje alanları tespit edilmiş ve olası protokoller için görüşmeler başlatılmıştır. Böylece katılımcı tasarım uygulamalarının en önemli özelliği olan farklı paydaşlar (bu çalışmada erk sahibi olmayan halk ve erk sahibi olan yerel yönetim) arası iletişimin kurulması için üniversitesinin köprü görevinin incelenmesine zemin hazırlanmıştır.

Katılımcı tasarım uygulamalarının en alt basamağında olan planı halka benimsetme (Tekeli, 1991) basamağının dahi sağlanabilmesi ve katılımsızlık durumunun çözülmesi için en temel başlangıç paydaşlar arası iletişim kanalını oluşturmaktır. Bu çalışmalar kapsamında aşama aşama ilerlenerek katılımcı tasarım uygulamalarını açıklayan merdiven metaforlarındaki üst basamaklara denk gelecek bir uygulama yapılması hedeflenmiştir.

Bu doğrultuda 2019 Mayıs-Ağustos ayları arasında, farklı belediyeler ile görüşülerek, çalışmanın amacı ve beklenen süreç akışı aktarılmıştır. Görüşülen belediyeler, üniversite ile iş birliği kapsamında proje üretilmesine olumlu bakmasına rağmen, katılımcı tasarım uygulamaları konusunda çekincelerini belirtmiştir. Belediyeler halkın fikrinin alındığı koşulda, halkın beklentilerinin karşılanamaması ve/veya açıklanan projelerin zamanında bitirilememesi gibi riskler ve/veya açıklanan projelerin zaman içerisinde değişmesi gibi sebeplerle kendi prestijlerinin azalması kaygısıyla katılımcı tasarım uygulamaları konusunda olumsuz bir tutum sergilemiştir. Bu durum katılımcı tasarım uygulamalarının gerçekleştirilebilmesinde karşılaşılan ilk problem olmasıyla birlikte aşılmaması en büyük zorluklar arasındadır.

Görüşülen belediyelerden Bahçelievler Belediyesi, yöntem ve süreç akışını onaylayarak çalışmanın paydaşlarından biri olmayı kabul etmiştir. Belediye tarafından önerilen çeşitli çalışma alanları içerisinde Bahçelievler Millet Bahçesi çalışma alanı olarak kabul edilmiştir. Çok sayıda ziyaretçinin dört mevsim kullandığı bir mesire alanı olması, çevre ve mekân düzenlemesi açısından çözüme ihtiyaç duyması, belediyenin bu alanı yeniden tasarlamak üzere halihazırda çalışmalarının olması ve alternatif alanlara dair teknik sorunlar, söz konusu alanın seçiminde etkili olan temel kriterler arasındadır.

Belediye ile görüşmeler sürerken katılımcı tasarım sürecinin formal mimarlık eğitimi dâhilinde gerçekleşmesine zemin hazırlamak amacıyla 2019–2020 Güz ve Bahar yarıyıllarında açılmak üzere Tasarımda Yenilikçi ve Girişimci Yaklaşımlar I ve II derslerinin içerikleri oluşturulmuştur. Dersler belirlenen içeriklerle önerilmiş, ders planına dâhil edilmiş ve 2019–2020 Akademik Yılı ders programına alınmıştır. Güz döneminde Tasarımda Yenilikçi ve Girişimci Yaklaşımlar I dersi açılarak derse öğrenciler kabul edilmiş, böylelikle çalışmayı gerçekleştirecek bir diğer paydaş olan tasarım ekibi belirlenmiştir.

Bahçelievler Millet Bahçesi tasarım projesinin katılımcı tasarım uygulamaları açısından kurgulanan projelendirme sürecinde öncelikle paydaşlar ve paydaşlar arası etkileşim tanımlanmıştır. Tarafsız bir aktör olan üniversite hem paydaşlar arası iletişimi sağlamak hem de tasarım ekibini oluşturmak üzere bir rol üstlenmiştir. Bu durumda, erk sahibi olmayan Bahçelievler Millet Bahçesi kullanıcıları; erk sahibi otorite Bahçelievler Belediyesi, paydaşlar arası iletişimi sağlayan tarafsız aktör İstanbul Kültür Üniversitesi Mimarlık Bölümü akademisyenleri ile Tasarımda Yenilikçi ve Girişimci Yaklaşımlar I dersine kayıtlı öğrenciler, bu sürecin paydaşlarını oluşturmuştur.

Üniversitenin ve Belediyenin yükümlülükleri ve iş birliği, imzalanan bir protokol çerçevesinde netleştirilmiştir. Protokolde yer aldığı üzere projenin katılımcı bir biçimde üretim süreci üniversitenin (İKÜ akademisyen ve öğrenci ekibi) yükümlülüğünde, katılımcı uygulamaların gerçekleştirilmesi, sunulması, sergilenmesi ve oylanması için gerekli ortam ve ekipmanın sağlanması ile projenin sosyal medya hesaplarından duyurulması Belediyenin yükümlülüğündedir (İKÜ, 2019).

Belediye ile yapılan ön görüşmeler sırasında Protokol şartlarına ek olarak proje sürecinde birlikte çalışılacak Belediye biriminin Park ve Bahçeler Müdürlüğü olmasına ve halk ile yapılacak ortak çalışmaların Belediye'nin haftalık Salı toplantılarında duyurulmasına karar verilmiştir.

Birinci Dönem Çalışmaları

Bahçelievler Millet Bahçesi yenileme projesi katılımcı tasarım sürecinin birinci dönem çalışmaları 2019–2020 güz yarıyılı Tasarımda Yenilikçi ve Girişimci Yaklaşımlar I dersi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Ders kayıtlı öğrenciler ve yürütücü öğretim üyeleriyle birlikte altı tasarım grubu oluşturulmuştur.

Tasarım ekipleri çalışmalarına alan kullanıcıları ile anket yaparak başlamıştır. Katılımcı tasarım uygulamalarında gerçek katılıma ulaşılabilmesi için geçilen aşamalardan kullanıcı ile iletişimin sağlanması ve kullanıcıların sürece dâhil edilmesi açısından anketlerin yapılması danışma (Connor, 1988) basamağının gerçekleştirilmesi için zemin hazırlamaktadır.

Ankette kullanıcıların alanın kullanımı konusunda memnuniyetini ölçmeye ve katılım süreç ve yöntemlerindeki tercihlerini saptamaya yönelik 16 soru yöneltilmiştir. Anket sayısının belirlenmesinde evren olarak parkın en yoğun dönemlerindeki haftalık kullanıcı sayısı (10.000 kişi) esas alınmıştır. Anket sayısı %95 güven seviyesi ve %4,99 hata payı kabul edilerek 370 olarak belirlenmiştir. Anket katılımcıları Bahçelievler Millet Bahçesi kullanıcıları olan 14 yaş üzeri gönüllülerden oluşmuştur.

Anketlerin uygulanması sırasında, kullanıcıların alanın inşaa sürecinde kullanıcıya kapatılacağı kaygısıyla gerçek fikirleri-

ni belirtmekten ve sürece dâhil olmaktan kaçındığı, proje ekibinin hedeflediği katılımcı süreçler hakkında bilgilerinin olmadığı tespit edilmiştir. Ancak anket öncesi kısa bir bilgilendirme yapıldıktan sonra alana yönelik fikirlerini daha rahat ifade ettikleri görülmüştür. Anket sonuçlarına göre kullanıcılar mangal alanlarının azlığını, otopark imkânının kısıtlılığını, sosyal tesisin kapalı olmasını, alanda mescit olmamasını ve tuvaletlerin yetersiz olmasını parkın olumsuz özellikleri olarak görmektedir.

Ankete katılan kullanıcıların %87'si parkta yapılacaklar için görüşlerinin sorulmasından memnuniyet duyduğunu belirtmiştir. Anket sonuçlarına göre ankete katılanların yarısından fazlası (%56) parkın tasarım sürecine katılmak istediğini belirtmiştir. Tasarım sürecinde proje ekibinin konuyu aktarırken hangi yöntem ve araçları kullanmalarını istedikleri sorulduğunda, sırasıyla üç boyutlu modeller (%28), maket (%24), çizim (%22), benzer örneklerin paylaşımı (%15), resim ve karikatür (%9) ve çalıştaylar (%1) tercih edilmiştir. Tasarım sürecinde kendi görüşlerini aktarmak için ise katılımcılar metin yazma (%28), çizim (%27), maket (%23), resim ve karikatür (%12) ve çalıştayı (%8) tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Tasarım alternatiflerinin değerlendirilme sürecinde ise katılımcıların %45'i oylama, %41'i sergi ve %13'ü çalıştay tercihinde bulunmuştur. Katılımcıların %85'i daha önce böyle bir çalışmaya katılmadığını belirtmiştir.

Anket sonuçlarının yansıttığı tüm görüşler parkta yapılacak bir tanıtım sergisi ile kullanıcılarla paylaşılacak üzere posterler şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca öğrenci grupları ile ankete katılanlar arasında ortak tasarım çalışması öncesinde bir diyalog kurmak için proje ekibinin amaçlarını ve katılımcı tasarım süreçlerini açıklayan, çalışma süreci hakkındaki bilgileri oldukça yalın biçimde ve kapsayıcı bir dille aktaran broşürler hazırlanmıştır (Şekil 1). Sergi ve broşürler aracılığıyla kullanıcının hem ekibi hem çalışmayı tanıyarak benimsemesi, böylece parktaki sorunların çözümüne yönelik katılımcı tasarım ortamına dâhil edilmesi hedeflenmiştir.

Henüz tasarım alternatiflerinin oluşmamış olduğu bu ön aşamada Belediye, parka ilişkin olumsuz görüşlerin öne çıkabileceği bir etkinliğin düzenlenmesine taraftar olmamıştır. Katılımcı bir çalışma çerçevesinde bu durum doğal kabul edilemeyecek olmasına karşın, Belediyenin siyasi kaygılarla hareket ediyor olması çalışmanın beklenen zorluklarından biridir ve şüphesiz ki bir noktaya kadar anlaşılabilir. Oysaki katılımcılar tarafından ifade edilen olumsuz görüşler akademisyen ve öğrencilerden oluşan üniversite ekibi tarafından tasarımda dikkat edilecek ve kullanıcının tasarıma dâhil olabilmesinin önünü açan potansiyel öğeler olarak görülmüştür. Bu bakış farkı, Üniversitenin tarafsızlığının yanı sıra, farklı paydaşların faydalarının farklılaş-tığını, kimi faydaların bazı paydaşlar için risk unsuru olarak görülebileceğini göstermektedir.

Şekil 1. Tasarım grupları tarafından hazırlanan broşürlere bir örnek.

Anket sonuçlarının değerlendirilmesi ve broşürlerin hazırlanmasının ardından öğrenci grupları vaziyet planı alternatifleri üzerinde çalışmaya başlamıştır. Bu aşamada sıra halkla yapılacak ortak çalışmaya gelmiş ve daha önce kararlaştırıldığı üzere Belediye'nin Salı toplantıları aracılığıyla halka bu çalışma konusunda duyuru yapması beklenmiştir. Belediye, gündeminde olan park plan revizyonu içeriğinin net olmaması gerekçesiyle bu duyuruları gerçekleştirilmemiştir. Belediyenin kullanıcıların alana dair fikirlerinin alınmasına yönelik duyuru yapmaktan çekinmesinin bir sebebi de kullanıcıların alana dair isteklerinin belediyenin karşılayabileceği imkânlar dışında olması halinde belediyenin zor durumda kalacağını düşünceleri olarak açıklanabilir. Tüm bu gelişmeler çalışmanın duyurulmasını geciktirmiştir. Ayrıca gecikme ile oluşan kış dönemi şartları kullanıcı sayısının azalmasına neden olmuş ve tasarım ekibinin çalışmasını zorlaştırmıştır.

Gerçek katılımın sağlanması için kullanıcılarla birlikte yapılması planlanan ortak çalışmaları içeren tasarım atölyesi de belediyenin ortaya çıkan projelerin alan kullanıcılarına gösterilmesini istememesi sebebiyle gerçekleştirilememiş ve katılımcı tasarım sürecindeki bir zorlukla daha karşılaşılmıştır.

Bu gelişmeler, vaziyet planının okul şartlarında, konvansiyonel stüdyo düzeninde geliştirilmesine neden olmuştur. Bu

süreçte Belediye yetkilisi görüşlerini paylaşmak üzere bir kez davet edilebilmiştir. Bu toplantıda anket sonuçlarına paralel olarak alanda mangal kullanımının yaygın olduğu, buna karşın, mevcut mangalların alana yaydığı dumanın yeşil dokuya zarar verdiği ortaya çıkmış ve belediye yetkilisi tarafından bu problemin giderilmesi için mangal alanlarında doğalgaz kullanımına yönelik tasarımlar talep edilmiştir. Ayrıca, alanda bulunan sosyal tesis binasının yenilenmesi hususunda yapılacak çalışmaların önem arz ettiği belirtilmiştir.

Anket verilerinden çıkarılan sonuçlar, öğrencilerin alandaki gözlemleri ve Belediye yetkilisinden alınan görüşler doğrultusunda mevcut problemlerin giderilmesi ile alanda yer alan donatıların ve genel yerleşim düzeninin iyileştirilmesi yolunda gruplar vaziyet planı çalışmalarına devam etmiştir.

Dönemin son etkinliği olarak planlanan alanda kullanıcıların katılımıyla yapılacak sunum, sergi ve oylama, belediye yetkililerinin kullanıcıya sunulmadan önce projeleri gözden geçirmeyi talep etmeleri nedeniyle ertelenmiştir. Bunun yerine Bahçelievler Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürü'nün katılımıyla bir değerlendirme toplantısı organize edilmiştir.

Bu aşamada Belediye henüz katılımcı tasarım uygulamalarından tamamen çekilmiş değildir, yalnızca halka sunulmadan önce projelerin Belediye standartlarına uygunluğunu denetlemeyi talep etmiştir. Ancak yapılan değerlendirme toplantısında öneri tasarımların inşa süreçlerinin bütçe üzerinde oluşturacağı ekonomik yük ve bu ekonomik kaygılara bağlı olarak, halkın seçeceği projenin inşa edilememesi durumunda sürecin yerel yönetim ve halkı karşı karşıya getireceği endişesi hâkim olmuştur.

Bu durum gerçek katılım aşamalarında olması planlanan katılımcı tasarım uygulamasının sözde katılım basamakları arasında *ikna etme* (Arnstein, 1969) basamağına yakın bir niteliğe gerilemesine neden olmuştur.

Tasarım alternatiflerinin alanda sergilenmesi ve projelerin halk tarafından oylanması aşaması gerçek katılıma denk gelen ilk basamaklar olan *uzlaşma* (Choguill, 1996), kritik rasyonalizm (Tekeli, 1991) aşamalarının sağlanması amacıyla kurgulanmış olmakla birlikte, Bahçelievler Belediyesi sergi ve oylamaların yapılmasına yönelik imkân tanımadığı için bu aşamaya erişilememiştir. Paydaşlar arası iletişimde kullanıcılar yalnızca alana yönelik düşüncelerini paylaştıkları anketler aracılığıyla sürece dâhil olabildiklerinden, bu uygulama katılım basamakları açısından *pasif katılım* (Pretty, 1994), veya *sağaltım* (Arnstein, 1969) aşamalarında kabul edilebilecek bir durumda kalmıştır.

Sonuç olarak yukarıda değinilen zorluklar neticesinde 2019–2020 Güz Dönemi'nde alanda yapılması planlanan tanıtım sergisi, ortak atölye, sergi ve oylama çalışmaları gerçekleştirilememiş

olup, akademik takvimde belirlenen ders programının devamlılığının sağlanması adına ikinci dönem her grubun kendi vaziyet planı önerisi üzerinden devam etmesine karar verilmiştir.

İkinci Dönem Çalışmaları

Böylelikle tamamlanan birinci dönemin ardından katılımcı tasarım uygulamaları süreci açısından en verimli ve yoğun çalışmaların gerçekleşmesi planlanan ikinci dönem çalışmalarına başlanmıştır. 2019–2020 Bahar Dönemi MIM0140 Tasarımda Yenilikçi ve Girişimci Yaklaşımlar II stüdyosunda tasarım grupları kendi vaziyet planı önerileri üzerinden mimari proje çalışmalarına başlamıştır.

Belediye ile yeniden başlatılan müzakereler sonucunda alanda gerçekleştirilmesi düşünülen etkinlikler yeniden gündeme getirilmiş ve hem tasarım alternatiflerinin belirli bir olgunluğa erişmesi hem de belediye ile görüşmelerin netleşmesi açısından alanda kullanıcılara yapılacak sunum etkinlikleri 8. haftada gerçekleştirilmek üzere kurgulanarak sergi düzeni kararlaştırılmıştır.

Katılım merdiveni metaforlarında açıklanan *birlikte planlama* (Connor, 1988) aşamasına ulaşılması hedefiyle planlanan “kullanıcılar ile tasarlama atölyesi” yapılamamıştır. Bu nedenle *bilgilendirme yoluyla katılım* (Pretty, 1994) basamağına denk gelen bir uygulama olarak kullanıcıların, belediyenin ve tasarımcıların bir araya gelmesini sağlayacak bir sergi ve oylama organize edilmesi planlanmıştır. Yukarıda aktarılan bu süreçte yaşanan katılımcı tasarım deneyimi; Tablo 4’te, hazırlık aşaması ve planlanan çalışmalar bağlamında süreç tasarımı, açıklamalar, katılımcı tasarım sürecindeki önemi, merdiven metaforlarındaki yeri ve gerçekleşme durumu bağlamında paylaşılmıştır.

Ancak, 2019–2020 Bahar dönemi sürecinde tüm dünyayı etkileyen yeni tip koronavirüs (COVID-19) pandemisi nedeniyle 6. haftadan itibaren eğitime ara verilmiş, 8. hafta itibarıyla eğitimin sanal ortamda sürdürülmesi kararı alınmış, bu süreçte alanda yapılması planlanan çalışma ve etkinlikler ertelenmiştir.

Pandemi sürecinin eğitim ortamında ve kamusal alanda yarattığı belirsizlik, yerel yönetim ve üniversite iş birliğinde planlanan katılımcı tasarım sürecini de olumsuz etkilemiştir. Bu süreçte Belediye, üniversite ile görüşmeleri askıya alarak katılım sürecinin durmasına sebep olmuştur. Üniversite-kullanıcı etkileşiminin ortadan kalktığı bu süreçte, tasarım grupları geliştirdikleri projeleri grup yöneticilerine sunarak aldıkları geri bildirimlere göre çalışmalarını tamamlamıştır.

Uzaktan eğitimle sürdürülen bu dönemin sonunda ortaya çıkan projeler için üniversite yetkilileri yerel yönetimle yeniden irtibata geçerek, dijital araçlar vasıtasıyla serginin gerçekleştirilmesi ve dijital ortamda oylamaya sunulması yönündeki taleplerini iletmıştır. Ancak pandemi dönemindeki belirsizlikler sebebiyle net bir geri dönüş alınamamıştır.

Sonuç olarak üç aşamadan oluşan tüm süreç değerlendirildiğinde gerçekleşen çalışmada anlaşma yapılan belediyenin çekinceleri ve pandemi sebebiyle katılım basamakları açısından *katılımsızlık* ve *sözde katılım* arasında kalan bir uygulama ortaya çıkmıştır.

5. Sonuç

Katılımcı tasarım, kentsel mekândaki değişimin profesyonellerin bilgi, beceri ve kaynaklarıyla yerel toplulukların bilgi, beceri ve kaynaklarının birleştirilmesi yoluyla planlanması ve uygulanması süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç kullanıcıların kentsel çevrenin yaratılmasına aktif olarak katılmalarını içermektedir.

Katılımcı tasarım süreçlerinde, paydaşlar arası farklı ortak çalışmaları içeren tasarım atölyesi, sergi, oylama, anket yapılması gibi farklı yöntemler ve bunların hangi sıralamada, hangi aşamada ve nasıl uygulanacağına yönelik çalışmalar her alanın kendine has özelliklerine göre tasarlanmalıdır.

Toplumların gelişmişlik düzeylerine göre, kentsel mekân üzerine verilen kararlarda halkın etkili olma seviyelerinde görülen değişimler merdiven metaforları ile açıklanmaktadır. Mimarlık ve planlama disiplinleri kapsamında, halkın kentsel mekâna ilişkin kararlarda etkin bir şekilde rol alması ve katılımcı tasarım süreçlerinin oluşturulması için farklı aktörlerin süreçteki rollerini tanımlamaya yönelik yapılan çalışmalar tarafsız aktörler olarak üniversitelerin katılımcı tasarım uygulamalarındaki önemli rolünü vurgulamaktadır.

Makalede İstanbul Kültür Üniversitesi Mimarlık Bölümü-Bahçelievler Belediyesi iş birliğinde Bahçelievler Millet Bahçesi’nin katılımcı bir süreç ile yeniden tasarlanmasına yönelik gerçekleştirilen uygulama deneyimi aktarılmıştır. Sözü edilen çalışmanın literatürde yer alan bu konuda yapılmış çalışmalardan farkı ve özgün değeri, formel eğitim kapsamında gerçekleştirilmek üzere kurgulanmış olmasıdır. Bu fark üçüncü bölümde kısaca değinilen örneklerden farklı zorluklarla karşılaşılmasına sebep olmuştur.

Çalışma Tasarımda Yenilikçi ve Girişimci Yaklaşımlar I–II dersleri kapsamında yürütülmüştür. Böylece hem katılımcı tasarım uygulamalarının mimarlık eğitimindeki yeri üzerine çalışma imkânı doğmuş hem de Bahçelievler Millet Bahçesi tasarım projesi için katılımcı bir yöntem izlenerek alternatif projeler üretilmiştir.

Süreçte yer alan paydaşlar, yerel yönetim, alan kullanıcısı ve tarafsız aktör olarak iletişimi sağlayan üniversite olarak tanımlanmıştır. Üniversitenin süreçte karşılaştığı önemli zorluklardan biri gerek yerel yönetimin gerekse kullanıcıların katılımcı tasarım sürecine dâhil olmak konusunda ikna edilmelerinin

Tablo 4. Katılımcı tasarım süreç deneyimi

Süreç tasarımı	Açıklamalar	Katılımcı tasarım sürecindeki önemi	Mevdiven metaforlarındaki yeri	Gerçekleşme
Belediyelerle görüşmeler yapılması	Katılımcı tasarım sürecine dahil olmayı kabul etmeyi düşünen yerel yönetimler belirlenmesi	Yerel yönetimlerle işbirliği kurulması	Bilgilendirme	✓
Paydaş belediye seçimi	Paydaş belediyenin belirlenmesi - protokollerin yapılması	Yerel yönetimlerle işbirliği kurulması	Bilgilendirme	✓
Alternatif alanlar içerisinde çalışma alanı seçimi	Potansiyel çalışma alanlarının tespit edilmesi ve incelenmesi	Kullanıcı katılımının sağlanması için uygun koşullara sahip alanların belirlenmesi	Bilgilendirme	✓
Katılımcı tasarım sürecinde yer alacak paydaşların belirlenmesi, alan kullanıcıların süreçte dahil edilmesi için planlama	Katılımcı tasarım sürecinin kurgulanmasında ilk adımlar arasında yer almaktadır	Kullanıcıların katılımcı tasarım sürecindeki etkinliklerinin belirlenmesi	Bilgilendirme	✓
Üniversitenin katılımcı tasarım sürecindeki rolünün planlanması, tasarımcı paydaşların belirlenmesi	Katılımcı tasarım sürecinin gerçekleştirilebilmesi için üniversitelerin tarafsız aktör olarak kullanıcıların planlama kararına dahil olmasını sağlaması	Üniversitenin katılımcı tasarım sürecindeki etkinliğinin belirlenmesi	Müzakere-anlaşma	✓
Alan kullanıcılarının belirlenmesi ve demografik bilgilerin oluşturulması	Projelendirme	Alanın özelliklerinin belirlenmesi	Tasarım süreci	✓
Belediye ile görüşmeler ile belirlenen alanla ilgili kararların ve beklentilerin belirlenmesi	Yerel yönetimle anlaşmaların yapılması	Yerel yönetimlerin alana ilişkin kararlarının tespit edilmesi	Bilgilendirme	✓
Kullanıcılar ile anket yapılması ve kullanıcıların alana ilişkin görüşlerinin alınması	Kullanıcıların beklentileri ve yerel yönetim kararları arasında benzerlik ve farklılıkların belirlenmesi	Kullanıcıların alana dair fikirlerinin öğrenilmesi	Müzakere-anlaşma	✓
Alan analizlerinin yapılması	Projelendirme	Alanın özelliklerinin belirlenmesi	Tasarım süreci	✓
Üst ölçekli tasarım alternatiflerinin oluşturulması	Projelendirme	Üst ölçek tasarım kararlarının oluşturulması	Tasarım süreci	✓
Tasarım alternatiflerinin alanda sergilenmesi ve oylanması	Planlama kararında kullanıcının sürece dahil edilmesi	Oluşturulan farklı tasarım fikirlerinin sergilenmesi ve bu projelere ilişkin görüşlerin alınması	Müzakere-anlaşma	x
Mimari tasarım proje alternatiflerinin oluşturulması	Projelendirme	Mimari tasarım kararlarının oluşturulması	Tasarım süreci	✓
Tasarım alternatiflerinin alanda sergilenmesi ve oylanması	Planlama kararında kullanıcının sürece dahil edilmesi	Oluşturulan farklı tasarım fikirlerinin sergilenmesi ve bu projelere ilişkin görüşlerin alınması	İkili görüşmeler	x
Uygulama projelerinin oluşturulması	Projelendirme	Mimari tasarım kararlarının oluşturulması	Tasarım süreci	✓
Uygulama profesinin sergilenmesi	Sonuçta elde edilen projenin farklı paydaşlar ile paylaşılması	Oluşturulan projenin sergilenmesi	İkili görüşmeler	x
Kullanıcılarla anket yapılması ve sonuç projeye ilişkin kullanıcıların görüşlerinin alınması	Süreç değerlendirme	Kullanıcıların katılımcı tasarım sürecine ilişkin görüşlerinin alınması	İkili görüşmeler	x
Belediye temsilcileri ile anket yapılması ve katılımcı tasarım sürecine ilişkin görüşlerinin alınması	Süreç değerlendirme	Yerel yönetimlerin katılımcı tasarım sürecine ilişkin görüşlerinin alınması	İkili görüşmeler	x

Hazırlık aşaması

Planlanan çalışmalar

gerekmektedir. Alan kullanıcıları, park kullanımına yönelik yaşadıkları problemleri açıkladıkları koşulda parkın ellerinden alınacağı çekincesini taşıırken, Belediye ise halkın beklentilerini karşılayamayacağına yönelik kaygıları sebebiyle her zamanki katılımsız süreçleri tercih etmekteydi. Üniversitenin sürece dâhil olmasıyla birlikte, bu iki paydaş arasında iletişim kanalının oluşturulması için imkân sağlandı.

Gerçekleştirilen uygulamanın katılım merdiveni çerçevesinde yapılan değerlendirmesi; alanın problemlerinin belirlenmesi için alan kullanıcıları ile anketler yapılmasının paydaşlar arası etkileşimin sağlanmasına yönelik en önemli uygulamayı oluşturduğunu ancak planlanan tasarım sürecinde yer alan, kullanıcı ile ortak atölye çalışmaları, sunum, sergi ve oylama etkinliklerinin gerçekleştirilememesinin katılım merdiveni çerçevesinde katılımsızlık ve sözde katılım durumlarına denk gelen bir süreci ortaya çıkardığını göstermiştir.

Bu durumun gerçekleştirilen uygulama özelindeki sebepleri bir önceki bölümde detaylı biçimde ele alınmıştır. Türkiye'ye özgü koşulları da içeren daha geniş bir perspektiften değerlendirildiğinde üç konu öne çıkmaktadır.

İlk konu, kentsel mekânın tasarımına kullanıcının katılımı konusunda bağlayıcı bir yasal çerçeve olmadığı için üniversiteden gelen talebe ve isteğe cevaben sürece katılan yerel yönetimlerin sürecin başında verdikleri taahhütleri yerine getirmelerinin tamamen kendi inisiyatiflerine kalmakta olduğunu. Dolayısıyla, bu tip projelerde yerel yönetimlerin kendilerinin gönüllü olmaları ve süreci/amacı içselleştirmiş olmaları önemlidir.

İkinci konu, geleneksel iş yapma kalıpları ve yöntemlerinin, bürokratik işleyişlerin, finansal ve siyasi kaygıların yerel yönetimlerin katılımcı uygulamalarda yer almalarının önündeki en büyük engeller arasında olmasıdır. Sözü edilen engellerin aşılması noktasında iyi örneklerin ortaya çıktığı gelişmiş coğrafyalardakilerle benzer biçimde finansman ve kapasite artırımı konusunda destekler, iyi uygulamaların takdir edilmesi ve/veya ödüllendirilmesi gibi teşvikler düşünülebilir.

Son konu ise genel olarak formel eğitim kapsamında geliştirilen uygulamalar ve süreçler ile kıyaslandığında tasarım ve araştırma projesi kapsamında geliştirilen uygulamaların daha esnek koşullara sahip olduğu ve bu esnekliğin uygulamaların başarısına olan katkılarıdır. Formel eğitim kapsamında gerçekleştirilen uygulamalar akademik takvim, öğrenci/akademisyen iş yükü ve programı gibi sabit koşullar içinde gerçekleştirilmek durumundadır. Bu da paydaşların hareket alanını kısıtlamaktadır. Bu durum, katılımcı uygulamaların farklı koşulları kabul edilerek daha esnek programlara izin veren bir müfredatın kurgulanması ve/veya ilgili derslerden beklentilerin farklılaştırılması ile aşılabılır.

Kaynaklar

- Allmendinger, P. (2002). *Planning Theory* (2. Baskı) London: Palgrave.
- Akdemir Z. ve Hacıalibeyoğlu, F. (Ed.) (2017). *Agora-Benim Parkım: Birlikte tasarlıyoruz, birlikte yapıyoruz*. İzmir Tarih Tasarım Atölyesi Yayınları-2. <http://www.izmirtarih.com.tr/pdf/AgoraBenimParkim.pdf>
- Arrighi, G., Hopkins, T.K., ve Wallerstein, I. (2020). Sistem karşıtı hareketler (çev. C. Kanat, Bülent Somay ve Semih Sökmen). Metis Yayıncılık.
- Arnstein, S. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of American Institute of Planners*, 35(4), 216-244. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Ataöv, A. (2013). İnsancıl bakış açısıyla konut üretimi: 'Diğer aktörler' meselesi. *Planlama*, 23(2), 77-82.
- Avcı, O., Aydemir, Z., İnceoğlu, A., Özdemir, K., Köknar, B. S., Sezgin, A., ve Uzal, D. (2020). Tasarla ve Yap Stüdyosu'nun mimarlık eğitimindeki yeri ve önemi, *Ege Mimarlık*, 106, 68-73.
- Bailey, N. (2010). Understanding community empowerment in urban regeneration and planning in England. *Planning Practice and Research*, 25, 317- 332.
- Bavilolyaei, B. F., Ökem, S. (2018). Katılımcı mimari tasarımda yanıltıcı simge değer olgusu ve bir sözde katılımcılık örneği olarak Sulukule Kentsel Dönüşümü. *Megaron*, 13(3), 347-362.
- Blue, G., Rosol, M., ve Fast, V. (2019). Justice as parity of participation: Enhancing Arnstein's ladder through Fraser's justice framework. *Journal of the American Planning Association*, 85(3), 363-376.
- Campbell, D. (2003). Managing citizen participation given cultural diversity: Tool choices and implementation challenges. Department of Human and Community Development University of California.
- Choguill, M. (1996). A ladder of community participation for underdeveloped countries. *Habitat International*, 20(3), 431-444.
- Comerio, M. C. (1984). Community design: Idealism and entrepreneurship. *Journal of Architectural and Planning Research*, 1(4), 227-243.
- Comerio, M. C. (1987). Design and empowerment: 20 years of community architecture. *Built Environment*, 13(1), 15-28.
- Connor, D. M. (1988). A new ladder of citizen participation. *National Civic Review*, 77(3), 249-257.
- Davidoff, P. (1965). Advocacy and pluralism in planning. *Journal of the American Institute of Planners*, 31(4), 331-338. <https://doi.org/10.1080/01944366508978187>
- Fisher, T. (2008). Foreword, Public interest architecture: a needed and inevitable change (Ed: B. Bell ve K. Wakeford) içinde, *Expanding Architecture: Design as Activism*. Metropolis Books.
- Forsyth, A., Lu, H., ve McGirr, P. (2000). Service learning in an urban context: Implications for planning and design education. *Journal of Architectural and Planning Research*, 17(3), 236-259.
- Gribat N., ve Meireis S. (2017). A critique of the new 'social architecture' debate. *City*, 21(6), 779-788. <https://doi.org/10.1080/13604813.2017.1412199>
- Harvey, D. (2008). The right to the city. *New Left Review*, 2008(53).
- Henderson, P. (2005). Including the excluded: From practice to policy in european community development. Policy Press.
- İKÜ (İstanbul Kültür Üniversitesi) (2019), T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Araştırma Projesi Protokolü, 13.12.2019.
- Jenkins P, Milner J., ve Sharp, T. (2009). A brief historical review of community technical aid and community architecture (Ed: P. Jenkins ve L. Forsyth) içinde: *Architecture Participation and Society*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203869499>
- Kanter, R. M. (1977). *Men and Women of the Corporation*. Basic Books.

- Lefebvre, H. (2015). Şehir hakkı (çev. Işık Ergüden). Sel Yayıncılık.
- Ökten, A.N., Kurtarı, E., ve Çekiç, T.İ. (2013). Katılımın yokluğunda Gezi'de direniş. *Planlama Dergisi*, 23(1), 45-51. <https://doi.org/10.5505/planlama.2013.58077>
- Özdemir, A. (2019). Katılımcı planlama için yöntem yaklaşımı: Sakarya Mahallesi Parkı örneği, *Denizli-Türkiye. Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 233-243.
- Polat, S., Vural Arslan, T. (2019). Kamusal kıyı alanlarını katılımcı tasarımla geliştirebilmek mümkün mü? Bursa Mudanya'da Yıldıztepe Sosyal Yaşam Merkezi Projesi, *Kent Akademisi*, 12(3), 531-545.
- Pretty, J. N. (1994). Alternative systems of inquiry for a sustainable agriculture. *IDS Bulletin*, 25(2), 37-49.
- Prins, E. (2005). The challenges of fostering community participation: A case study of a community-based organization in rural California. *Community Development*, 36(2), 15-34.
- Sanoff, H. (2000). *Community participation methods in design and planning*. John Wiley & Sons Inc.
- Schuman, A. W. (2005). Introduction: The pedagogy of engagement. (Ed. M. C. Hardin) içinde: *From studio to the street: service-learning in planning and architecture* (s. 1-16). American Association for Higher Education.
- Tekeli, İ. (1991). Kent planlaması ve katılım üzerine düşünceler. *Ege Mimarlık*, 1991/3, 33-35.
- Tekeli, İ. (1994). Kente karşı işlenen suç mu? Yoksa kentlinin gaspedilen hakkı mı? *Ege Mimarlık*, 1994/1, 24-26.
- Tekeli, İ. (2009). Akılcı planlamadan, bir demokrasi projesi olarak planlamaya. *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*.
- Töre, E., ve Çağlayan, Ö. (2018). Çöküntü alanlarında dayanışma kültürü arayışı: Kolombiya Medellin örneği ve İstanbul için çıkarımlar. *Mimarist*, 18(61), 84-98.
- Uysal, B., A. (2013). Katılımcı senaryo tekniği yardımıyla tarihi kentsel alan için iyileştirme stratejisinin belirlenmesi. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 30(2), 132-162.
- Van Til, J., ve Van Til, S. B. (1970). Citizen participation in social policy: The end of the cycle?. *Social Problems*, 17(3), 313-323.
- Walters, D. (2007). *Designing Community: Charrettes, Masterplans and Form-based Codes*. New York: Taylor & Francis.
- Wates, N., ve Knevit, C. (1987). *Community architecture: how people are creating their own environment*. London: Routledge.
- Wates, N. (2006). *The community planning handbook: How people can shape their cities, towns and villages in any part of the world*. Gutenberg Press.
- White, S. C. (1996). Depoliticising development: The uses and abuses of participation. *Development in Practice*, 6(1), 6-15.
- Wilcox, D. (1994). *A guide to effective participation*. Delta Press.
- Yalçınan, M.C., ve Çavuşoğlu, E. (2009). Kentsel dönüşümü ve kentsel muhalefeti kent hakkı üzerinden düşünmek. *Mimarist*, 33, 93-102.

İnternet Kaynakları

- URL-1. Pratt Center for Community Development (2020). Our vision for a just city. [Erişim tarihi: 20.02.2021], <https://www.prattcenter.net/>
- URL-2. Community Design Lab (2020). Our Mission. [Erişim tarihi: 20.02.2021], <http://research.design.iastate.edu/communitydesignlab/>
- URL-3. Bayhan B. (2015). İzmir'de Katılımlı Mimarlık Deneyi: Agora Benim Parkım Projesi. *Arkitera*. [Erişim tarihi: 25.01.2020], <https://www.arkitera.com/haber/izmirde-katilimli-mimarlik-deneyi-agora-benim-parkim-projesi/>
- URL-4. 7/70 Kültür Sanat. (2015). Agora Benim Parkım Projesi. [Erişim tarihi: 25.01.2020], <http://www.yediyetmis.net/projeler/agora-benim-parkim-projesi->